

ընկամ Լագարդի [= Լեղարմ] որ յատուկ տես-
ղոմէ և Լեղարմայ կուսակալն) Զեդէդեթ,
(Lagarde, Arm. St. N. 189; Darmesteter, Le
zendavesta I. 29 N. 12, III. p. XI.) Սեփոռն
(= շան արիւն) ռեփեյնդեթ, (= մատակարար,
պատուանայ)։ Զարդան (նոր պարս. زارشان)
որիտապեթ (մատուակ-պակտ, ուրեմն «նշը-
րանի կամ կանանցի մատուակակալ»)։ Մոֆոյ-
ռեփեյնդեթ (առ Փարպեցւոյ եւ Եղիշէի՝ Մովան-
Տանդերձապեան, կը նշանակէ՝ առաջնորդ կամ
ուսուցիչ միգրացի)։ Զարդանդեթ (Համարա-
նոցապետ)։ Սորէն, Սորէն-Պալէա, Կորէն եւ
Զիլ պատու եւ ցեղի անուններն են։ Փ. Բուզան-
դայ աթմանակարութեան Համար կ'ըսէ Պրոֆ.
Փարկարտ, որ մեծամեծ սխալներ ունի, ի մաս-
նաւորի Արշակայ եւ Ս. Ներսիսի վրայ Հնա-
գատութիւններ ընելով՝ կը ցուցնէ որ Բուզանդ-
վադէս (364—378) եւ Կոստանդինոս (337—
361) արիւնոս կայսրներն ի մի կը ձուլէ։ Արշա-
կայ ժամանագրութիւնը կ'ուղղէ այսպէս՝ Յրգատ
283—330, Խարոյվ Ա. 331—339, Տիրան
340—350, Արշակ 351—367/8 եւ Պապ
369—374։ Ս. Ներսիսի եւ Ս. Բարսղի վարուց
նմանութիւնները ցոյց կու տայ, եւ Ս. Ներսիսի
ժամանակագրութիւնը կ'ուղղէ այսպէս՝ 351ին
ընտրութիւն եւ օծումն ի կաթողիկոսութիւն,
353—5ին պատուիրակութիւն առ Կոստանդինոս
(ըստ Բուզանդայ՝ վադէս), իբր 356—7ին
դարձն, 358ին Ս. Ներսես կը մեկնի գործերէ եւ
Չուռնակ կաթողիկոս կ'ըլլայ, 369ին Ս. Ներսես
դարձեալ կաթողիկոս, եւ 374էն յառաջ կը
սպաննուի ի Պապայ։ Ուստի Անտիոքայ Սիւնհո-
ղոսի մէջ առ Եովնանոս կայսր 363ին գրուած
նամակին մէջ տեսնուած 'Ισααχόυէ կամ 'Ισααχόυէ
չի կրնար Թուրք Թուրքի կաթողիկոսն ըլլալ, ինչպէս
սխալմամբ կը կարծուի։ Նշեցանք Ս. Բարսղի
372ին առ արեւմտեան եպիսկոպոսութեան գրած
նամակին մէջ 'Ισααχόυէ չի կրնար Ս. Գրիգորի
թիւն՝ Թուսի կ'ըլլալ, այլ թիւրեւ Ս. Ներսէսի
յարդգէն Թուսիկ (Փ. Բուզանդ. Ե. 29), բայց
այն ժամանակ Հայոց կաթողիկոսաց Կեսարիայէ
անկախութիւնն ասոր ժամանակ սխառ ըլլալն չի
կրնար ճիշդ ըլլալ։ Բուզանդ նշոյնպէս Պարսից
Ներսէ թմարակորն (293—302) ի մի կը ձուլէ
Հապատէ Բ. Բին Հեան (309—379) եւ ասոնց
գործերը իրարու կը խառնէ։ Փաւստոսի «Բու-
զանդ» մակամունն չի կրնար արդեօք Հայաստանի
վիժման (Βιζάντι) քաղաքէն առնուած ըլլալ,
Պրոֆ. Մարկարտ կը խոստանայ գրել նաեւ
Ագգէի զրուցին վրայ։

2. Ագգէոս չըոյցը։ Պրոֆ. Ներշը կը շա-
րունակէ այս զրուցին վրայ գրած յօդուածն.
(Der Katolik, 76. Jahrg. II. Aufl. Sept.) Կը
գնէ բնագիրն ըստ Եւսեբիայ, եւ Խորենացւոյ
այս մասին աւանդածները կը պաշտպանէ ընդ-
դէմ առաջութեանց եւ վաւերական կը հա-
մարի։ Ասոր հետ կ'աղ ունեցող «վարդապետու-
թիւնն Ագգէի», նշոյնպէս քննութեան կ'առնուի,
եւ կը հաստատուի որ նոյնն 340—360 տարի-
ներու մէջ գրուած ըլլայ, իսկ Խորենացին նշոյն
ամենեւեւն ճանշացած չըլլայ։ Այս մասը կը վեր-
ջացնէ այսպէս. «Երկու պատմագրաց՝ Եւսե-
բիայ եւ Մովսիսի հեղինակութիւնն եւ Ագգա-
րու ու Ագգէի մասին իրենց աւանդածին ծմբա-
րուութիւնը կը հաստատուի «վարդապետութիւն
Ագգէի», ինչպէս նաեւ Ագգարու եւ Յիսուսի
թղթակցութեան վաւերականութիւնը», Թու-
գուածն «Հարունակելի» է։

3. Մոֆէ Բարդուէ։ Հեփթիս մէջ այս
վերնագրով հրատարակուած Պր. Ս. Միլլը-
դաւիթյէի յօդուածն աւելի համառոտ ձեւով
լոյս տեսաւ գաղղիքեան լեզուաւ Charles de
Harlezի յօդերէնի առթիւ հրատարակուած
«Mélanges» մէջ։ (Տես թերթին նախորդ
թուոյն «Նոր հրատարակութիւնը».)

Հ. Գ. Գ.

ԱՂԵՐԵՐ ԹԵՐԹԵՐԷ ԹԱՆԿԷՓԱՆԶ

1. Առօրեայ հայերէն լրագիր շուրջ Կ. Պոլիս։ — 2. «Հայ
օսանողութիւնը Մոսկուայում»։ — 3. Կտակ մը։ — 4. Այ-
վազարվսի եւ իւր նկարները։ — 5. Փռնցքներ հայ վա-
ճառականների կենտրոնը։ — 6. Մշտնջող մասն ու թա-
ղուիւնը։ — 7. Ներքինընտան թերթը։ — 8. Մեծ քաղ-
քաւորութիւն մը։ — 9. «Արձագանգ», յօդուածագիր
Թ. Յ. ի խոստացուած մրցանակ մը։ — 10. Հայ թըռ-
կուհին։ — 11. Պարթենները պարսկաստանում եւ
նրանց յարաբերութիւնները Հայոց հետ։ — 12. Ապա-
գայ հայ եզրի մը։ — 13. Մ. Շուրիանի ըստափա-
կանները։ — 14. Հուրիւններ։ — 15. Կենտրոնը եւ
գրականութիւնը։ — 16. Պրոֆ. Թ. Սիւրիան։ — 17.
Հայերէն հին տպագրութիւնը։ — 18. «Գործ» կենցանայ
հանդէսը։

1. Առօրեայ հայերէն լրագիր շուրջ Կ. Պոլիս։
«Հայերէնը» գաղղիցաւ կ'ար միայն «Արեւել. Ե.»,
առ ու գաղղիցաւ. «Ծաղիկ» շարքութեան մէջ
ալ գաղղից կ'երեւայ։

2. «Հայ աւանդաւորութիւնը Մոսկուայում».
«Մուրճ» ամսագրութիւն (Թուր. - Օրոտու.) թուին
մէջ կը կարգանք ընդարձակ տեղեկութիւն մը.
«Վիճակագրական տեղեկութիւնները Մոսկուայի
Համալսարանի եւ Տիւրքիական Ուսումնարանի աւար-
տած Հայերի մասին», Հաւաքուած տեղեկութիւն-
ները 1862 թուականէն մինչեւ 1894 թուականի

ցուցակներէն առնուած են. որեմն եւ 32 տարւած ժամանակակիցն իր վերաբերին տրուած ծանօթութիւններն. «իսկ 1862 յառաջ եւ 1894 թուականէն յետոյ ցուցակները շարունակեալ ձեռք բերել, կ'ընէ յօդուածագիրը՝ Պր. Բ. Գարեգին Սարգսեանց, Ընդարձակ աշխատելու իր ցոյց կու տայ 1862—1894 Մոսկուայի համալսարանը յամախոհներու թիւը, որոնց գումարն է

Բժշկ. բաժնի	166	անձինք	37	0/0
Իրաւ. բաժնի	167	"	38	"
Պատ. լեզուաբ. բաժնի	29	"	6	6
Բնագիտ. բաժնի	34	"	7	7
Մատեն. բաժնի	44	"	10	"

«Հայ ուսանողներ ընդհանուր թիւը Մոսկուայի համալսարանում 33 տարւայ ընթացքում եղել է 440, որ առեւ է թէ իւրաքանչիւր տարի Մոսկուայի համալսարանը միջին թիւով մտել է 13—14 Հայ ուսանող: Մոսկուայի համալսարանը մտնող Հայ ուսանողներ թիւը աւելանալով՝ վերջէն 1894 թուին հասել է 31, իսկ վերջին 3 տարւայ 20-ից չէ իջել: Այս բոլոր ժամանակակիցում Հայերը կազմել են Մոսկուայի համալսարանի ուսանողներ ընդհանուր թիւի 2—30/0: «Իսկ Տեխնիկական ուսումնարանը աւարտել են մինչեւ 1895 թիւը ընդ առելը 23 Հայ, 1895 թ. Տեխնիկ. ուսումնարանում ուսանողն էին 19 Հայ, որ կազմում է ուսումնարանի բոլոր ուսանողներին 3—5 0/0»

3. Կոռնի մը: «Մաշկ» (Թիւ 103) կը գրէ. «Ենչ գրում են. Հատառած արքեիթիքն տեղեկացանք, որ Կարապետ աղա Դեմիքիւնեանց՝ իր խոստովանալայ Դեմքը քահանայ Ջաբաբեանցի յորդորակով, կտակէ է այնտեղի (Եկատերինօգրի) եկեղեցուն 10,000 բր. Կտակեալ արդէն հաստատուած է օրինական ձեռնով: Այս բոլոր կար նաեւ «Մուրճ» Յովն-Օդոստ. Թուին մէջ:

4. Այլ-Վերլէյք եւ-Եր Ներլէյք: Ռուս լեզգրէ մ'առնելով հրատարակած էր «Արագանդ» (Թիւ 103) հետեւեալը: «Եր հռչակուող նկարիչ Յովհաննէս Այվազ. ինչպէս հայտրուում են Ղրիմի լեզգրները, երկու հարեւր (200?) պատկերէ նուիրել այն պայմանով, որ զոցա վաճառումից զոյացած գումարը գործ գրուի Ալեքսանդր Գ. Կայսեր արձան կանգնեցնելու թուղթարկայում: Պատկերներին վաճառումը տեղի կ'ունենայ Եպիթայում, Այս բոլոր օրինակները տանն առարկուած էինը 200 թուին նկատմամբ. վասն զի մեծ նկարիչն ուր ժամանակ կը գտնէ իւր արդէն Եպիթայում նկարներն զատ, 200 նկար նկարելու. մեր տարակիտը կը փարատէ նոյն ինքն՝ Արագանդ» (Թիւ 104). 200ի տեղ պիտի ըլլայ — 5 (հինգ). Բայց այս անձինք է հայտրուած թէ ինչ նպատակով են նստրուած պատկերները. պատկերներէց մէկը նուիրուած է Եպիթայի բարեգործական ընկերութեան եւ վիճակի ձգուի առաջնիկայ լոտերի-ալեգրիին (loterie allégée) Սեպտեմբր ամսին. մնացած պատկերները (թուով չորս) կը Ժախուին եւ զոյացած գումարը գործ կը գումարի գանազան բարեգործական նպատակներէ համար թե՛ զոտիպայում, Ռուս Եպիթայում, լեզգրին այս բոլոր բնական հարցում մը կը ծնանի

ի մեջ. 200 եւ 5 թուանշաններու տարբերութիւնը հարկէ արդեւ որոշելու ուսարարներնու մէջ Հայոց նկատմամբ տրուած մէկ տեղեկութեանց:

5. Պր. Գարեգին Հայ վաճառականներ ինտելից, «Կոր-Գար» (Թիւ 161 եւ 162) ընդարձակ նախա-յօդուած մ'ունի այս բնարանով, քանի մը կտորներն արժանի կը համարեն ուշադրութեան յանձնել, վասն զի «Ինքնախաբէութեան, օրհանգիցու-ցիւն են: «Հայ վաճառականներին յաշտութիւնը հասել էր իւր գագաթնակէտին: Հայ վաճառականները նախանձնէր զիրք ստացան գլխաւորապէս հեղափոխութեան օրհանգիցի երկրներում: Սակայն վրայ հասաւ օրհասական րոպէն: Անդիսցիներին հեռաւանդութիւնից հայ հարուստ վաճառականներն ազատ մնալ չէին կարող. ուստի սկսեալցաւ մրցումը: Մէկը զինուած գիտութեան զէնքով, իւր նախանձնէր կարգ ու կանոններով. իսկ միւրը առաւելան առարկաբերութիւնով, իւր նախապետական փառք կարգ ու կանոններով: Հասկանալի է, որ վերջինս պէտք է յաղթուի եւ, ի հարկի, ալդպէս էլ եղաւ, որովհետեւ ուրիշ կերպ չէր կարող լինել: Հուսով Հայերն ապարդիւք թողցին իրենցից աւելի խելքը եւ ընդունանքներն՝ անդիսցիներին: Եւ արգարեւ. անհասկանալի բաժան-բաժան եղած յոժերն ի՞նչ կարող էին անել հաւաքական, միաբանուած զօրութեան առաջ: Ինչ որ տեղի ունեցաւ Հնդկաստանում, միեւնոյնը պատահեցաւ նաեւ Գարսխատանում եւ Միջին-Ասիայում: Բայց Հայ վաճառականներին այդ վառագից կարող էր փոխել հեռաւանդութիւնը, միաբանութիւնը եւ ընկերական բաժան-բաժան եղած յոժերի միացումն, որոնցից նրանք գոթախառաք զուրկ էին. Եւ այլն, եւ այլն: Դեռ ուրիշ ո՞րչաք ինչնական խնդիրներու մէջ կը նշմարենք՝ ո՞ր թէ միայն Հայ վաճառականներնու, այլ ամեն Հայ գործիչներու վրայ, վերոյիշելով վերջին նախադասութիւններն...»

6. Միջոց ման ա խաղա՞նք: «Կոր-Գար» (Թիւ 162) մէջ Ա. Կ. գրած է այս անգամ՝ վերոյիշեալ բնարանով բանասիրական մը: Լաւ ծիւղ մ'ընտրած է իւր ուսումնասիրութեանը Ա. Կ. եւ քանի մ'անգամ առիթ ունեցանք արդէն զինքը յիշատակելու (տ. Երզնկէփունջ, Ապրա. 3): Ջարմանայի նոյնիսկ թեմայի՝ յառաջ երեւած աւելորդապաշտական կարծիքներն հասարակ են գրեթէ ամեն դաւառի՝ մեծ կամ փոքր տարբերութեամբ: Այս նշանութիւնն անհիմն էր իւրիշ Համար յառաջ բերենք քանի մը հարց. «Բու թուունն ու՞մ առաջինի վրայ որ կանգնէ՞ տան մեծը կը մեռնի: (Կ. Պոլսոյ Ժողովրդեան մահապաշտական ալ բուն է, բայց մեռնողին նկատմամբ տարբերութիւն չի գործի, թէ պէտք կը հաւատացուի թէ մէկն անպատճառ պիտի մեռնի): Եթէ ականջը կանգնէ, զա նշան է, որ բարեկամներէց միւր վախճանուել է (եւ կամ ըստ Կ. Պոլսոյ ամսակին՝ սիրելւոյ մը մահաւան բովը պիտի առնուի): Եթէ ալ ըստ իսրայ, զանշան է, որ մօտիկ ազգականներէց միւր մեռնել է. (տիպարական է՝ մօտիկ ազգականներէն մէկը տեսնել):» Հարկ է հոս յիշել Եփեթի, ցոյց տալով համար թէ հին Հայն ալ նուիրուած չէր աւելորդապաշտարար եւ թէ՛ ոչ աւելորդ... Այս վերջին երկու աւելորդապաշտական կարծիք-

ները սովորական են գրեթե բոլոր ազգաց, և ետևա-
գործական են գլխաւորաբար գիտականքն ու գիտա-
համայնքը: «Անն Ննջեցեալն» առ թիւ աւանդական
զրոյցները եւս, Այսպէս, երբ Ննջեցեալը տանից դէպ
ի գերեզմանս պիտի տարաւի, գիւղի մէջ գտնուող
ուրիշ հիւանդները եւ նոր ծննդական կանայք
պէտք են անպայման գտնել մինչեւ դար տանեն դա-
ւաղը, հակառակ դէպքում կարող են «կոխ» լի-
նել, պիւնքն եթէ նրանք չմեռնեն անգամ, բայց
մեռնելուց էլ աւելի վատթար կը լինին աշխարհի
երեսին. միշտ ցաւ, միշտ մեղամարտութիւն, շարու-
նակ կոծ ու ողբ պիտի վիճակուի նրանց: Այդպիսի
հիւանդները հետ պէտք է դուրս հանուին նաեւ
նրանց շարները եւ երբ անգամ թափ պիտի տրուին,
եւ այդ էլ այն իմաստով, որ ամէն ցաւ ու շուռ մե-
ռելը հետ գնայ: Էստեղծ թափ տալու ժամանակ
պառաւ կանայք, հետեւեալն են միմեկում.

Թիւ, թիւ, թիւ, թիւ,

Մեռել մեռելոցին,

Յետ երթաւ, առւել չի գաւ,

Տուչմին գուռ չի գաւ:

Ուր կերթալ, ուր չերթալ,
Մըր տո՞ք երգից հեռանաւ,
Չար, իստի՞նք ու զբաղէն
Առնիք երթաւ մըր դէնն:

Չարը չարով շարանայ,

Մըր տո՞ք արեւ կանչանայ,

Յիսուս, Քրիստոս, Մարիամ կոյս,

Իմ գաւա կայնիս իմ որդուս:

Թիւ, թիւ, թիւնք ի երես,
Չար սատանան սեւերես,
Առնեմ զուլ, վերցնում զուր,
Չար հրեշտակներ թափուին ի հուր:

Խըլլելու, շորեր,

Հուր, կատաղեր,

Ձառ ու շուռեր

Մոխիր շինիր:

Մաշուլայ, ինչուլայ,

Աստծով արդեւ զբանայ:

7. Երթիվդու-եան ինքնը: «Արձագանգ» (Թիւ
106) կը գրէ. «Անցեալ տարի (Ք) Այովկասի բժշկա-
կան ընկերութեան նախնականութեամբ որոշուե-
ցաւ մի «Ժողովրդական Բժշկական ինքնը» հրատարա-
կել, հայ, ասոս եւ իրօք լեշուրներով: (Տես Ծաղիկե-
փունջ, Մարտ, Թիւ 5): Այժմ պաշտօնապէս հա-
զարգում են որ ներքին գործոց նախարարը թշույն-
տրել է այդ թերթի հրատարակութիւնը: «Մշակ»
ալ (Թիւ 107) յիշատակելով այս լուրը կը յաւե-
լու. «Ծանկանք էր, որ բժշկական ընկերութիւնը
տեղական լեզուներով հրատարակելով բաժնիւնքի
խմբագրութիւնը յանձնելու իւր անգամներէց այն-
պիսիներին, որոնք ժամ ծանոթ ին թէ Ժողովրդի
կեանքի եւ թէ Ժողովրդական բժշկականութեան:»
Այսպիսի լրագրիներ շատ կան Եւրոպայ, բայց ի
մասնատրի գլխաւորն են ինչ արդէն ի Տրէսկան
Դո Վիտալէ Տեդեսքի (Vitale Tedeschi) գոցեմարի
ձեռագր եւ բազմաթիւ երեւելի բժշկաց գործակցու-
թեամբ հրատարակուող լրագիր մը, որուն պար-

դի-բանականութիւնը ոճն, ու կարեւոր Ժողովրդական
նիւթերը մեծապէս օգտուելու են Ժողովրդեան
Այս թերթին անունն է. «Sammlung medicini-
scher Vorträge für gebildete Laien.» — «Արձա-
գանգ» 109 թուին կ'իմանանք թէ «Ժողովրդի
է ժողովրդական Ժողովրդական ինքնը» հրատարակել
ի Ժայն ասոս լեշուրն: Երանի թէ ստուգութեան
կարտաք այս լուրը:

8. Մեծ Բուրբուր-իւն իւր կտակներ թու-
ղուլ, եկեղեցիներ շինել, զարդ կանգնել եւ այլն,
գովելի բարեարարութիւններ են. բայց ամրոյժ քա-
ղաքի մը ջուր հայթայթելը՝ օնշնչական Կոմիտէն
— հասարակ պարտին մը կողմանէ, այս կը համարուի
գիւցազնական բարեարարութիւն, որ կ'արձանագրուի
միայն զարմանք ու յարգանք աղբիւր, բայց ոչ ի
նմանութիւն: Ըսուիք քաղաքն քառ ուստահող լրա-
գրաց, զուրի էր առաւ եւ մարտը ինչ, ինչպէս
երբեմն — Վիեննա, եւ այժմ Պարիս. պարտն Թա-
ղեւ Թաղերեան իւր Ժողովրդի ջանքից շինել տուաւ
է, եւ մինչեւ հիմայ 100.000 րբ. ծախք ինչ: Այս
ալ բարեարարութեան նոր եղանակ մը. ուրախ ենք
որ այսօր՝ իբր մարդասիրաց իննահասուն եւայլն, քա-
ղաքում Հայերն մին է այս մարդասիրական, ընդ-
նչեական եւայլն, գործին ձեռնարկողն ու կատարողը:
«Թախ» մը ջուր, ստուղին վարձքն յայտնի է, բայց
ինչ խոստացուած է ամրոյժ քաղաքի մը «Գեդալ» մի
ջուրը հայթայթողին...

9. «Աշխատելի, յօրհանուիլի» Յ. Զ. ի խոս-
տացումը մշտնապէս իւր Եւրոպայ նորածնութեան
սահմաններէ ելած բանաձեւեր գործածել յատուկ է՝
գլխաւորաբար, շատ մը գործունէ, որոնց տառա-
կութիւնն է իրենց նոր որոված նմանող սկզբունք-
ները, «ժողերը», բացարարութիւններն իրեն նոր
«կեցնելը» իրենց համանման ընթերցողներուն:
Այսպիսի սկզբունք մին է, այն որ հակառակորդաց
կողմանէ կը դուրս «եզուիս»ներու (Յիսուսեանց)
բերանը, թէ «Կառաւարդ գիշերները կը դրէ» —
«der Zweck heiligt die Mittel.» Արք. Պր. Յ. Զ.
«Կուսակցութիւն եւ հասարակական շահ» անուամբ
շաղկապաւորում մը կ'ընկերով իրեն յօդուած, հա-
մով հոսով կը գործածէ այս Schlagworte: Որպէս
զէ Պր. Յ. Զ. եւ համախոհք ի զուր թուղծ միո-
ւամբ չըլլան, կը ծանուցանէ «Ծաղիկեալը», թէ
6000-էն մինչեւ 20.000 մարկ խոստացուած է այն
անձին, որ «Էզուիսներու» մարդասիրութեան շնորհին»
(տ. «Արձագանգ» Թիւ 107, էջ 378, 1 որոնք) վերաբերեալ այս բանաձեւը՝ «Էզուիսներու» գրիմ
մէջ աղագուցանել իրեն: Ս'ապահայցորեն «Ծա-
ղիկ» զՅ. Զ. ի իւր գեղեցիկ յօդուածին համար
6000 մարկ, բաւական լուս. հաստացում է. ուստի
եւ ջանայ միջանակը ստանալու, իւր «ուսումնասի-
րութեան» նիւթ ընելով այս սկզբունքի աղբիւրը
ցոյց տալու: Գրականութեան մէջ ալ, գլխաւորա-
բար, իրենց բերնէն ելածն՝ ականքը շնորհիւ շատ
կը գտնուի զեռ, մանաւանդ — հայ գրականու-
թեան մէջ...

10. Հայ Բժշկական Վերջին անտարակոյս
ընթերցողներն՝ անցեալ տարի ի Վիեննա, հայ
բժշկական մը բարձր անտարակոյսութեամբ (տ. Զ.

Ամս. 1895, Գեղեզ. էջ 377). արդ. «Մշակ» (Թիւ 108) կը գրէ հետեւեալը. «Կանանց միջնագոյնի կոնգրէսում, որ գումարած է Ռեզիլիում, ինչպէս հետագայում է Ռուսաց գործարկայութիւնը մայրաքաղաքի (Պետերբուրգի) լրագիրներին, օրերոց Մէլեր Ռեզիլիումի նկարագրէն կանանց մասուր շարժումը Հայաստանում»:

11. Պարբերները Պարոյտպանում էւ նրանց յարբերութիւնները Հայոց հետ «Արարատ» (Օգոստ.) մէջ Ն. Բարսեղյան «մտադիր է պարթեւահայկական շրջանի պատմութիւնն անելու» համաձայն յայն եւ լատին աղբիւրներին: Ինչպէս Ստաս. նեան պատմութիւնը՝ նոյնպէս եւ պարթեւականը մշակուած է անգղիական հանրագիտակ բառարանի (Encyclopaedia Britannica) համար արեւելեան պատմութեան երկու հերթականոր գիտնականներէ ձեռքով, առաջինը Թ. Նեօգլէկէն, իսկ երկրորդը վաղամեռ (Ի) Ա. Փոն Գուսշմիքին, ... եւ այլն, և Գրեթէ 8—9 տարի յառաջ գրուած է, բայց միշտ կարեւոր նիւթ մըն է Հայ պատմագրութեամբ դարձրելու համար. միայն Պր. Թարգմանիկն աւելցաւ նկատողութեան կ'առաւ Գր. Մարկարովի Գուշմիքի նկատմամբ բնած ուղղագրութիւնները:

12. Ազգայն հայ երգիչ Գ. «Անձագանգ» (Թիւ 110) Մոսկուայէն նամակ մը կ'ընդունէ, որուն մէջ կայ հետեւեալ տեղեւորութիւնը. «Թայտնի պրոֆեսոր Ե. Ղարաբեկեան Գուրիակի (այժմ հանգ.) աշակերտ» Պր. Աստուածատուր Երեմեանը, տեղւոյն թէ կայտնական կանոնադրարկուած է թէ մեծ. ինչ. Եղիաշատ Գեորգիանիցի հովանաւորած բարձրագոյն կրթարարական-գրաստիքական օւսմանարանում մրցութեան ընդունելիւ բռնեց (առաւ) աւելի քան 120 երեւեա. երգիչներէ հետ եւ առաջին ու միայն ընդունուելիւ իւր անհամառ ուժեղ ու մեծապահանջ ձայնի համար: Դրեկեցիկան խոստացաւ նրան յետ աւարտման այստեղ արժանի հաշուով արտասահման ուղարկել: Առ հասարակ վերբերում հայերը ուղղւո՞ւ են մրցել Խաղաղիկներէ հետ. բայց որչափ որ գովելի է, նոյնչափ էլ տաղանդի, որ երբեմն բոլորովին անհայն մտադիվ թողած իրանց գործն ու բանը գաղին են մայրաքաղաք եւ օշինջ չեն դառնում, օրով-հետեւ կամ ձայն չեն ունենում: Եւ կամ երաժշտական ընդունակութիւն, որ ամենազիւնուոր պայմանն է»:

13. Մ. Էլեիշիկ Էստոնիայիցները: «Արձագանգ» մէջ Պր. Մ. Էլեիշիկն կը հրատարակէ հետգեղեւ լեհական բնած աւստրիական ուղեւորութիւնը այս անուամբ. «Հայութեան բնկարներ օտարայի հարաւ-արեւմտեան նահանգներում»:

14. Հնախնները: Սեպտեմբեր «Երազել»-ին, մէջ (Թիւ 19) նշանակաւ էինք ուսումնական ուղեւորութիւնն հնագէտ Էդուար Ա. Իվանովիկին, որուն կ'ընկերակցար նկարիչ երիտասարդ գրէ հետեւեալը. «... այժմ» ինչպէս հայերգում էր, Мок. Бѣд. «Երազել», Ա. Իվանովիկի վերագործել է Մոսկուա եւ իր հետ բերել է իր գիտնական արշավանքին եւ կատարած պեղումներէ ժամանակ դառած բազմաթիւ արտաքիններ, որոնց մէջ

մի քանիսը, ինչպէս հաւատարմութեամբ է ինքն իվանովիկի, վերաբերում են Վանի թագաւորների գործընթացին, այն է Գրիգորիոսի 8 դար առաջ, և

15. Ռեշնից Ե. Գրիգորի-Ռեշնից: Այս առաջինը է. Ա. Մշակի մէջ (Թիւ 112) բանասիրական մ'ունի, որուն առաջին սիւնակն ամբողջապէս յառաջ կը բերենք. «Ընդունաւ ճշմարտութիւն է համարվում, թէ գրականութեան մէջ արտաստուած է հասարակութեան կեանքը: Կար մի ժամանակ, եւ գուցէ այժմ էլ կան տաղանդ, թէ գրականութիւնը պէտք է լինի հասարակական կեանքի հայելին: 20—30 տարի առաջ այդ շատ ցանկալի էր, որովհետեւ այն ժամանակ, օրինակ վաթնամեակն թուականներին, կեանքը ներշնչված էր ամենահամարեկէն, ամենազգիւ գաղափարներով եւ ձգտումներով, իսկ գրականութիւնը շատ թոյլ արձագանգ էր տալիս այդ ձգտումներին եւ իդէաներին եւ յետ քի մոտ կեանքից. բայց այժմ ... այժմ մեք պէտք է արգիւնելով աղութներ (!) որ գրականութիւնը հետեւ մնայ հասարակական կեանքի հայելին լինելուց, այնքան այդ կեանքը պարունակում է իր մէջ ստոր, գծուած, անմարդասեր, ետեւեր եւ շահատեր ձգտումներ, ինչպէսպէս թեւեւ տեղ — գործնականութիւն, մարդասիրութեան, հոգեմեղմի տեղ — կոշտ ինքնապաշտութիւն. քրիստոնէական լայն, վեհ սկզբունքներ տեղ — մարդասիրութեան ամենապիտան արտայայտութիւններ. եղաբարբարութեան տեղ — կայեղականութիւն: Եւ մի կարող էր երեւակայել, որ ժամ. դարը, բարոյական (?) ամենազիւ (?) դազափայտներ, մասուր եւ գիտական փառասուր նուաճումների դարը, իր գոյութեան վերջին քառորդում, այդպիսի գգայի փոփոխութիւն կը կրէ, այդպիսի անհասկարելի գաղափարներ կը ստանայ ... Լիովին համամասն է՝ Երազելը, Պր. Զօգրաժագեր, բայց ժամ. դարս այս մեծ փոփոխութեան վրայ հարկ չկայ բնու գարմանայ, երբ «հոգեմեղմ» անուամբ սերմնուեցան հասարակական կեանքը մի «ստոր, գծուած, անմարդասեր, եւ ստեր եւ շահատեր» սկիզբունքներ: Բնական է, այս սկզբունքներն արգիւնը պիտի ունենային, ունեցան, եւ ո՞ գիտէ դեռ որպիսի դառն պտուղներ ալ պիտի ունենան, քանի որ կան դեռ Լուսաբարդի պէս իմաստուն — յիմարներ, որ իւր իմաստասիրական նոր գրութիւններով, մանաւանդ երբ «Genio e follia» (1876), «L'uomo delinquente» (1889), «La donna delinquente» (1892) երկերովը կը փայտայէ մարդկային խելաթիւր բարքն եւ կ'առաջնորդէ — Էրազմուսի փոխարէն օտու, կեղաբարձ սկզբունքներն, եւ մարդս — նոյն իսկ ժամ. դարուն վերջին տարիներում մէջ, կրնայ լինել իւր «գիտական-գաղափարներն» որուն շար պղծութիւնը կրնային եւ կրնէին զլուսբարդն եւ tutti quanti ճանաչողները ...

16. Պրոֆ. Ե. Աբէլեան: «Մշակ» (Թիւ 112) երկնանէ գրուած թղթակցութիւնն մը կ'իմանանք թէ՛ Ցիւրիխի համալսարանի քիմիայի պրոֆ. Թաբլեթին Սեբեղյան, Արարատ լեռան գագաթնէ երկր եւ գիտնական հետազոտութիւններ կատարել է, եւ գարմանքը շարժել է ի մասնաւոր «կարմիր»

